

SPAÇ, HISTORIA E NJË REVOLTE

Në Shqipëri, si në vendet e Europës Qendrore e Lindore ishte vendosur regjimi komunist, por ndryshe prej shteteve të tjera, vendi ynë iu nënshtrua modelit më të ashpër të këtij regjimit komunist. Nën udhëheqjen e diktatorit Enver Hoxha, në Shqipëri u instalua një sistem goditës dhe ndëshkues ndaj të gjithë atyre që konsideroheshin si "armiqtë brendshëm", u krijua një atmosferë frike, shtypjeje dhe e shkeljes së lirive më themelore të individit dhe izolimit të Shqipërisë nga bota e jashtme.

Shqipëria ishte shndërruar në një burg të madh për shqiptarët, ndërsa në disa zona të vendit ishin ndërtuar burgje dhe kampe të punës së detyruar, ku trajtoheshin si skllëvër pune të dënuarit politikë, të cilët padrejtësisht akuzoheshin për "krime politike kundër shtetit, agjitacion dhe propagandë".

Gjendja e të burgosurve politikë ishte edhe në vëmendjen e opinionit publik botëror. Në raportin e botuar në dhjetor 1984, organizata "Amnesty International" shprehej e shqetësuar për mohimin e të drejtave të njeriut dhe kufizimin e lirive politike.

"Amnesty International" raportoi mungesën e garancive ligjore për të burgosurit politikë gjatë hetimeve dhe procedurat gjyqësore. Të burgosurit politikë gjatë hetimit u mbajtën në qeli të errëta, flinin ose në çimento, ose në dërrasa me batanije, por pa dyshek. Atyre u jepej shumë pak për të ngrënë. Ata merreshin në pyetje çdo ditë për një kohë të gjatë, por edhe natën, u nënshtroheshin torturave, lësheshin pa gjumë dhe nuk u lejohej avokati mbrojtës.

"Kushtet në kampin e Spaçit e të Ballshit si dhe në burgun e Burrelit, ishin të rënda. Mungonte ushqimi, higjiena dhe kujdesi mjekësor, ndërsa kushtet në të cilat nxirrej bakri dhe piriti nga miniera në kampin e Spaçit ishin të rrezikshme", thekson "Amnesty International" në raportin e vitit 1984.

"Kushtet në kampin e Spaçit ishin të rënda. Mungonte ushqimi, higjiena dhe kujdesi mjekësor, ndërsa kushtet në të cilat nxirrej bakri dhe piriti nga miniera ishin të rrezikshme"

AMNESTY INTERNATIONAL

ARSYET E REVOLTËS SIPAS ISH TË DËNUARIT POLITIK SHKËLQIM ABAZI

- 1 Terrori psikologjik i ushtruar nga komanda rast pas rasti
- 2 Ndëshkimet mizore deri në humbje jete
- 3 Mungesat e gjata në furnizimet me ushqime dhe veshmbathje
- 4 Ndërprerjet e qëllimshme të takimeve me familjarët
- 5 Kontrollat e njëpasnjëshme dhe sekuestrimet e librave
- 6 Aksidentet me pasojë humbjen e jetës në galeritë e pasigurta
- 7 Mosrespektimi i pushimit javor
- 8 Higjiena mjerane në kuzhinë, mensë dhe banja
- 9 Hapësira e kufizuar në fjetore
- 10 Presionet politike të komandës

*(Marrë nga libri i tij "Spaçi, varri i të gjallëve")

REPARTI FAMËKEQ I RIEDUKIMIT 303

Burgu famëkeq i Spaçit u hap në vitin 1968. Megjithatë historia e tij daton më herët, më 25 maj 1951, kur u krijua Kampi Nr. 2, i cili më pas do të quhej Reparti i Riedukimit 303.

Në vitet 1951-1968 shërbeu si një repart pune "lëvizës" dhe ata që punonin aty ishin të gjithë të dënuar politikë të cilët do të mbanin peshën e frontit më të vështirë të ndërtimit të vendit duke u trajtuar si skllëvër pune. Ata hapën kanalet vaditës Peqin-Kavajë, Devoll-Thanë, Vjosë-Levan-

Fier. Ata punuan Rrogozhinë, Harizaj, Lekaj, Gosë, Kavajë. Nga qershori 1953, reparti 303 punoi për katër vjet në ndërtimin e aeroportit të Rinasit. Të burgosurit politikë ndërtuan edhe Sanatoriumin, Kombinatin e Mishit, disa ndërtesa në fermën "Gjergj Dimitrov" dhe kryen një pjesë të punimeve në Uzinën e Traktorëve, në Tiranë. Në vitin 1963 kampi u transferua në Vlorë, ku punoi për ndërtimin e Uzinës së Sodës Kaustike. Dy vjet më vonë të burgosurit u dërguan në Elbasan, për të ndërtuar fabrikën e çimentos.

Në vitin 1968 kampi u dërgua pranë minierës së piritit në Spaç. Në janar 1969, vetëm disa muaj pas hapjes, për Repartin 303 të Riedukimit Spaç-Mirditë u hap dosja e "objektit të rëndësisë së veçantë", që nënkuptonte se do të kishte një kontroll të rreptë në kampin e punës së detyruar të të dënuarve politikë.

Në kohën e hapjes, Reparti 303 në Spaç kishte vetëm të dënuar politikë, por nga viti 1983, kishte edhe të burgosur ordinere, megjithatë këta të fundit nuk bënë punë në minierë, por vetëm mirëmbajtje të kampit.

DREJT SPAÇIT

"Që nga Laçi vajtëm në Elbasan. Një vit ndërtuam fabrikën e çimentos dhe në datë 7 Maj 1968, kemi hipur në makina bashkë me dyshekët dhe plaçkat që kishim. Dhe u nisëm drejt Spaçit. Udhëtuam 12 orë nga mëngjesi deri në darkë.

ISH I DËNUAR POLITIK NEVRUZ GOLKA

TARTI

Tarti, ishte qeni i të dënuarve. Kur polici po dhunonte të dënuarin Pal Zefin, qeni iu sul policit të këmbët. Edhe gjatë shtypjes së revoltës Tarti iu vërsul forcave speciale, që po dhunonin të burgosurit, duke mbetur i vranë nga policët.

SURVEJIMI ME BASHKËPUNËTORË

Informacionet e para për ngjarjen e Spaçit, oficeri operativ i burgut i mori nga 16 të burgosur të cilët shërbenin si bashkëpunëtorë me Sigurimin e Shtetit dhe ishin infiltruar prej kohësh mes të dënuarve. Organet e Sigurimit morën në pyetje të gjithë të dënuarit për të mësuar qëndrimin që kishin mbajtur gjatë revoltës. Nga të dhënat e mbledhura dhe nga denoncimet e bëra nga 63 të dënuar, u implikuan si pjesëmarrës në revoltë 135 persona.

PËRSE E PËRKUJTOJMË REVOLTËN E SPAÇIT

- Të nderojmë dhe të kujtojmë viktimat e një regjimi që mohoi disa prej të drejtave më themelore të njeriut.
- Të njohim dhe të kujtojmë historinë dhe ndikimin e saj në ditët e sotme.
- Të mësojmë nga gabimet e të shkuarës për të mos i përsëritur ato.
- Të kujtojmë që duhet të ketë liri dhe drejtësi për të gjithë.
- Të frymëzohemi për të vepruar për kauza që mbrojnë të drejtat e njeriut.

RROFTË SHQIPËRIA E LIRË JA VDEKJE JA LIRI NE NJË KUPUJMË AS SOT AS MOT JU JE... KENI LYER DUART ME... USHTRIA ËSHTË ME N... TË ME NE DHE KUNDËR... USHTARË DORËZONI AR... VINI KËTU SE JU ËSHTË N... RETHI DO T'JU DJEGIN... MOS U GËNJENI SE KUR... TË NUK DO TË FITOJË KOMUNIZMI POSHTË KOMUNISTËT RROFTË EUROPA E LIRË

AUTORETETI PËR INFORMIMIN
DOKUMENTET E ISH-SIGURIMIT TË SHTETIT

20 maj 1973

Origjina e REVOLTËS

Prej vitit 1968 të dënuarit politikë të burgut të Spaçit kryenin punë të detyruar në minierë. Nga shfrytëzimi i tyre çnjerëzor shteti siguronte shumë të ardhura, pasi mineralet e nxjerra në Spaç furnizonin uzina dhe fabrika në vend. Sa herë që plani nuk realizohej të dënuarit politikë detyroheshin të punonin edhe në ditë pushimi për të realizuar normën. Pakënaqësia ishte shtuar mes të dënuarve tashmë të cflitur nga puna e rëndë dhe e papaguar, nga kushtet e këqija të jetesës dhe shkëlja e të gjitha të drejtave njerëzore. Të dielën e 20 majit drejtuesit e burgut të Spaçitvendosën që të mos bëhej pushim. Të dënuarit kundërshtuan, por një pjesë e tyre u detyrua të shkojë në minierë me dhunë. Në çdo rast kundërshtimi, ose thyerje të rregullores, të dënuarit ndëshkoheshin me izolim në birucë. Ndërsa kur kryenin një vepër penale, atëherë ata ndonëse ishin në burg, arrestoheshin dhe mermin një dënim të ri përveç dënimit që uanin.

Përshkrim Kronologjik

Ora 05.00

I dënuari Pal Gjergj Zefi, pas një muaji izolim priste të dilte nga biruca, por në kundërshtim me rregulloren, nënoficeri i komunikoi se dënimi nuk kishte përfunduar. Ai u largua duke harruar që të mbyllte derën. Pal Zefi doli dhe shkoi drejt zonës ku qëndronin të burgosurit e tjerë. Pasi konstatoi se biruca ishte bosh nënoficeri e kërkoi dhe gjeti të dënuarin. Ai i kërkoi atij që të kthehej në birucë, por Pali kundërshtoi përsëri.

Rreth orës 16.00

Për thyerje të rregullores u bë arrestimi i të dënuarit Pal Zefi dhe pesë të burgosurve të tjerë. Të burgosurit filluan të protestonin duke thirrur: "Mos e arrestoni more të poshtër"! Drejtuesit e kampit nisën të arrestonin edhe të dënuar të tjerë, por hasën në qëndresën e shokëve të tyre të cilët goditën nënoficerët e rojes. Duke parë se gjendja ishte acaruar, komanda e burgut urdhëroi tërheqjen e rojeve. Të dënuarit hodhën parullat "Ne nuk punojmë", "Ju jeni katilë", "Ja vdekje, ja liri".

21 maj 1973

Rreth orës 06.00

Rojet e burgut u përpoqën ta arrestonin Pal Zefin. Në shenjë solidariteti të burgosurit e tjerë reaguuan duke i dalë në mbrojtje shokut të tyre. Ata ishin të lodhur me dhunën fizike, punën e rrezikshme, kushtet mjerane të jetesës dhe padrejtësitë që u bëheshin vazhdimisht. Rojet u larguan të frikësuar.

Rreth orës 21.00

U thyen dhomat e izolimit dhe u nxorrën të burgosurit që mbareshin aty. Rojet hapën zjarr. Turma e të dënuarve u acarua edhe më shumë dhe u vuri flakën stendave të emulacionit socialist. U hodhën parulla dhe u mbajtën fjalime. "Lërimi armët, bashkohuni me ne!", "Ne nuk luftojmë për vete, por edhe për ju". Tashmë revolta kishte marrë edhe karakter politik.

Rreth orës 24.00

Të dënuarit zhvilluan një mbledhje me përfaqësi nga krahina të ndryshme dhe hartuan kërkesat e tyre. U ngrit flamuri shqiptar pa yllin komunist. Një grup të burgosurish gjetën një beze të kuqe në të cilin një i dënuar pikturoi me bojë të zezë, një shqiponjë. Rreth 300 të dënuar politikë nderuan flamurin. U këndua himni dhe u recituan vjersha nga Gjergj Fishta, Fan Noli dhe Asdreni. Disa prej të burgosurve më aktivë si: Skënder Daja, Dervish Bejko dhe Hajri Pashaj mbajtën fjalime dhe hodhën parulla kundër regjimit komunist si: "Ja vdekje, ja liri!", "Rroftë Shqipëria e lirë!", "Populli është me ne!". Tashmë revolta kishte marrë karakter politik duke u shndërruar në të parën lëvizje antikomuniste në burgjet shqiptare. Komanda e kampit lajmëroi me telegram Ministrinë e Brendshme për ngjarjen e jashtëzakonshme. Trupa të shumta policore, forcat speciale dhe ushtarake u nisën me urgjencë në drejtim të Spaçit.

22 maj 1973

Rreth orës 03.00

I gjithë kampi ishte në duart e të të dënuarve. Brenda territorit me gjemba nuk kishte asnjë polic. Përtej tij, forcat e shumta kishin kryer rrethimin dhe po përgatiteshin për të shtypur revoltën. Në agim, në burgun e Spaçit erdhi zëvendësministri i Brendshëm, Feçor Shehu, i cili bëri thirrje për t'u dorëzuar. Rreth 500-600 të burgosur që ishin përfshirë në revoltë nuk pranuan të dorëzoheshin.

Rreth orës 09.00

Një përfaqësi e të dënuarve politikë i paraqiti kërkesat zëvendësministrit. Disa prej të cilave ishin : të mos punonin më në minierë, të mos dënohej asnjë pjesëmarrës në revoltë, si dhe të bëhej amnisti, pasi prej shumë vitesh nuk ishte bërë. Pa dhënë përgjigje për kërkesat, iu kërkua të dënuarve që deri në orën 5 të pasdites të ishin dorëzuar, në të kundërt policia dhe ushtria do të ndërhyenin me dhunë. Sipas disa dëshmitëve, përveç shumë makinave me policë, ishte edhe një makinë me lëndë kimike helmuese.

Në mëngjes, pas 52 orësh përplasjeje, forcat policore dhe ushtarake hynë në rrethimin e brendshëm të burgut duke shtypur revoltën me dhunë. Një pjesë u dorëzuan ndërsa një grup i vogël të dënuarish u ngjiten në taracë dhe vendosën të rezistonin deri në fund. Dhuna ndaj tyre ishte e pamëshirshme. Pasi arritën të vinin në kontroll të gjithë burgun, forcat speciale rreshtuan të dënuarit, të cilët i lidhën njëri me tjetrin. U arrestuan organizatorët e revoltës.

Mbrëmjen e 23 Majit u bë gjyqi për 12 të arrestuar. Shumë prej të dënuarve nuk ishin në gjendje që të reagonin si pasojë e dhunës së egër që ishte ushtruar ndaj tyre. Pal Zefi, Skënder Daja, Hajri Pashaj dhe Dervish Bejko u ekzekutuan me pushkatim. Të arrestuarit e tjerë u dënuan me 25 vite burg secili, përveç dënimit të mëparshëm që kishin. Dënime të reja pasuan edhe për rreth 70 të burgosur të cilët u dërguan në hetuesinë e Tiranës menjëherë pas shtypjes së revoltës me forcë.

23 maj 1973

Rreth orës 17.00

Autoritetet e burgut kishin ndërprerë ujin dhe ushqimin. Më të moshuarit dhe të burgosurit që ishin të sëmurë mezi po i bënin ballë motit të nxehtë dhe mungesës së ujit dhe ushqimeve. Në shenjë solidariteti të dënuarit filluan të shpërndanin ujin dhe ushqimin që kishin rezervë me ata që ishin më të moshuar dhe më të dobët fizikisht.

Burgu i Spacit u bë edhe më i egër pas revoltës. Ai u shndërrua në një nga vendet më të tmerrshme të vuajtjes fizike dhe psikologjike. Ishte i tillë deri në vitin 1990, kur më 19 qershor ata pak të dënuar politikë që kishin mbetur u zhvendosën në burgje të tjera dhe burgu i Spaçit shkoi drejt mbylljes përfundimtare. Më 30 shtator të vitit 1991 parlamenti shqiptar shpalli pafajësinë për ish-të dënuarit dhe të përndjekurit politikë nëpërmjet ligjit nr. 7514. Në këtë ligj u vendos rehabilitimi i tyre duke u njohur të drejtën e punësimit, pensionit, dëmshpërblimit, strehimit, shkollimit dhe kthimit të pasurisë.

Post REVOLTË

